

УДК 373.3.016

Гавриленко Л. М.*

ВОКАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СПІВУ ЗА М.ЛЕОНТОВИЧЕМ

У статті розкриваються основні вокально-методичні принципи навчання дітей співу, започатковані М.Леонтовичем та які використовуються у практичній діяльності викладачами сучасної школи, звертається увага на актуальності та доцільності використання цих принципів у роботі з учнями.

Ключові слова: музичне виховання, вокально-методичні принципи, М.Леонтович, викладач співу, учні.

Основним підґрунтям у вихованні і розвитку природного співацького інстинкту дітей є вітчизняна вокальна музично-педагогічна спадщина, широке використання народного джерела українського народу – пісні, тому що спів є невід'ємною частиною української музичної освіти і культури.

Історія української вокальної педагогіки з питань навчання дітей співу впродовж кількох сторіч з довершеною ясністю підтверджує факт існування проблеми розвитку дитячого голосу. Неоціненним надбанням є вокально-методичні принципи навчання дітей співу, викладені видатним композитором та педагогом М.Леонтовичем. Цей аспект ще не достатньо висвітлений у вокально-методичній та науковій літературі.

Основи методики вокального виховання дітей заклали вітчизняні педагоги-музиканти Д.Бортнянський, В.Верховинець, М.Дилецький, Ф.Колесса, М.Леонтович, М.Лисенко, С.Людкевич, К.Стеценко, Б.Яворський та ін.

У сучасній науково-методичній літературі проблема розвитку голосу дітей розглядалася в різних аспектах, а саме: вивчено методику вокально-хорової роботи з дітьми (Л.Венгрус, К.Малініна, Л.Сверлюк, О.Чурикова-Кушнір); висвітлено питання особливостей будови голосового апарату дітей та пропаганди бережливого ставлення до голосу (Л.Дмитрієв, О.Лайко, І.Левідов, В.Морозов, Ж.Романова).

Щодо вивчення музично-педагогічної спадщини видатного українського композитора та педагога М.Леонтовича, проводилися наступні дослідження: М.Гордійчук, А.Завальнюк, В.Іванов, П.Козицький вивчали життя та творчість М.Леонтовича; В.Золочевський, Б.Луканюк, С.Орфеев висвітлювали композиційну і тематичну будову опрацювань народних пісень, Н.Герасимова-Персидська та Т.Круліковська вивчали риси поліфонії в хорових творах композитора. Але питання початків методики навчання дітей співу, які викладені у вокально-педагогічній спадщині М.Леонтовича вивчені недостатньо. Тому піднята проблема є доцільною та актуальною.

Спів – основний вид музичного мистецтва, якого послідовно навчають у яслах, дитячому садку, школі й різних самодіяльних та професійних закладах для дорослих. Спів впливає не тільки на музичний розвиток дитини, але й на інтелектуальний та особистісний. Для дитини голос – це найперший і найдоступніший інструмент.

На нашу думку, для успішного формування основ вокальної культури в початкових спеціалізованих мистецьких навчальних закладах сьогодні буде надзвичайно корисним та доцільним вивчення й використання на практиці вокально-методичних принципів навчання дітей співу вітчизняної музично-естетичної спадщини. А саме засади прогресивних діячів у галузі музичної освіти початку 20-х років ХХ ст. – В.Верховинця, Ф.Колесси, М.Лисенка, М.Леонтовича, К.Стеценка, Я.Степового та Б.Яворського. Особливе місце серед названих діячів

* © Гавриленко Л. М., 2012

належить М.Леонтовичу, життя та творчість якого тісно пов'язана з Поділлям. Зупинимось у нашому дослідженні саме на його вокально-методичній спадщині.

Український композитор і педагог М. Леонтович упродовж усього життя проводив активну роботу у справі поширення української народної музики, ознайомлення з нею дітей та молоді. Всі, хто знав цю людину, високого, худого, з прекрасними тонкими руками, великими очима, що дивилися уважно і спокійно, згадують його скромність, душевну щедрість, доброзичливість, сердечність, щирю любов до дітей.

Ми дізнаємося про його методику викладання співів, збирання музичного фольклору, про організацію ним шкільних хорів, учнівських оркестрів. Досвід своєї педагогічної роботи М. Леонтович узагальнив у навчальному посібнику для загальноосвітніх шкіл України «Нотна грамота. Підручник для навчання співів у народних школах» (Київ, 1920), який в наші дні вивчається музично-педагогічною наукою і експериментально впроваджується у загальноосвітніх школах.

Понад двадцять років М.Леонтович віддавав роботі вчителя співів у школах різного типу міст Тиврова, Вінниці, Гришиного, Тульчина та Києва. Композитор був добре обізнаний зі станом викладання співів у школах, з художнім рівнем учнівських хорів. Багато сил він віддавав педагогічній праці в учительській семінарії, Музично-драматичному інституті імені М.Лисенка, на диригентських і театральних курсах та курсах працівників дошкільного виховання. У Музично-драматичному інституті імені М.Лисенка і на диригентських курсах М.Леонтович викладав хоровий спів, основи техніки диригування, теорію музики і контрапункт. Під час занять часто знайомив хористів зі своїми піснями («Дозволь мені, мати», «Ой там, за горою», «Дударик»), виявляючи чудове вміння за дуже короткий час охопити хоровий твір в цілому і створити повноцінне враження. У процесі засвоєння матеріалу він користувався аналітико-синтетичним методом, завдяки чому досягав добрих наслідків.

Як викладач музично-теоретичних предметів, зокрема контрапункту, композитор був прихильником методологічних принципів свого вчителя Б.Яворського – автора теорії ладового ритму, що була тоді досить поширеною. Досвідченим практиком-методистом виявив себе М.Леонтович і на курсах дошкільного виховання. Дотримуючись стрункої послідовності, він застосовує свої методи вивчення пісень дітьми, пропонуючи спочатку прості, а далі складніші пісенні зразки і звертаючи увагу на складові частини пісні – мотив, фразу, речення, період (куплет), враховує у процесі співу почуття ритму у дітей, застосовуючи при цьому відбивання ритмічного пульсу руками, ногою, пальцями, пропонує спів сидячи і стоячи, спів окремими групами, а потім усіх разом, вважає необхідним вдаватися до музично-слухової наочності, зокрема співу вчителя.

Великого значення надавав М.Леонтович дикції, співацькому диханню, застерігав від надто сильного, форсованого звуку, відстоюючи тихий або голосний спів і відповідне його застосування у виконанні пісень. Даючи поради щодо добору пісень, М.Леонтович орієнтує вчителів співів на пісні канонічного складу, засвоєння яких створює ґрунт для двоголосого співу. Композитор підкреслював, що вчитель завжди повинен дбати про розвиток музичних здібностей дітей і використовувати для цього різні методи навчання. Ці засади й сьогодні залишаються актуальними у сучасній вітчизняній педагогіці.

Основним завданням у музичному вихованні дітей М.Леонтович вважав передусім розвиток пам'яті, інтелектуальних сил, естетичних почуттів, виявлення громадянських інстинктів [3, с. 34]. Він звертав увагу на дисципліну, витримку і волю як найважливіші якості, що розвиваються під час занять з хорового співу. Цінні методичні рекомендації для вчителів співу містяться у навчальних посібниках М.Леонтовича: „Матеріали до методики співів у початковій школі“, „Деякі методичні вказівки щодо організації нотного співу в народних хорах“, „Практичні вказівки з методики навчання співів у хорах”.

Набутий Леонтовичем практичний досвід учителя співів ліг в основу підручника «Нотна грамота», написаного композитором у 1919 році. Це, по суті, – найперший посібник для середньої школи, створений у післяжовтневий час. Підручник побудовано на тренувальних вправах для співу з листа, поясненні основних розділів елементарної теорії музики, піснях для хорового співу. Весь дидактичний матеріал розміщено у строгой методичній послідовності – від простого до складного, з визначенням самостійних завдань учням, включаючи їхню власну творчість (добір мелодій). Досить ґрунтовно подано також методику вивчення інтервалів, побудову мажорної і мінорної гам.

Як педагог-методист, М.Леонтович вважав потрібним детально ознайомити дітей з основами музичної грамоти, він, зокрема, розглядає всі види інтервалів (збільшених і зменшених), а також знайомить учнів з гармонічним і мелодичним мінором. Пісенний репертуар підручника охоплює найрізноманітніші жанри української народної пісні. Тут, зокрема, представлені веснянки, пісні-хороводи, побутові та історичні пісні, дитячі пісні-ігри. Серед нотних зразків трапляються російські та білоруські народні мелодії. Рукопис підручника готував до друку К.Стеценко, але у зв'язку з реорганізацією Дніпросоюзу і закриттям музично-видавничого відділу (1920 р.) посібнику, на жаль, не судилося вийти у світ. Не дивлячись на те, що підручник створено давно і в методиці викладання музики з'явилося багато нового, він і досі не втратив свого значення і є корисним матеріалом для учителів співу [4].

М.Леонтович дає поради щодо розвитку музичного слуху, зміцнення дихання у дітей, методики роботи на початковому етапі: „Щодо звукового матеріалу, то вже на перших ступенях навчання ми мусимо дотримуватися пісень у межах мажорного тетраорду (до, ре, мі, фа) і добирати відповідних пісень, пристосованих до дитячого віку. Цей тетраорд потрібно вивчити співати на голосну „А” і слідкувати, щоб діти досить відкривали рота (два пальці мають уміститись межи верхніми і нижніми зубами). Вибирається тон не високий і не низький (наприклад, „фа“)... Діти не повинні дуже голосно співати або кричати: це вадить і стоїть на перешкоді розвитку музичного слуху” [2, с. 170-171].

Видатний педагог М.Леонтович наголошує на початковому етапі ознайомлення дітей з ритмічною стороною пісні, найлегшою для дітей (спершу – ритм, потім – динаміка (сила), і нарешті – мелодія – і дійсний спів по нотах). У „Практичних вказівках до методики навчання співу в хорах” М.Леонтович радить звернути увагу на ритмічний рух пісні, мелодії, на періодичність акцентів у цьому рухові, на кількість моментів у кожній ритмічній групі (так званому тактові).

М.Леонтович твердив, що спів має лягти в основу серйозної діяльності – як виконавської, так і слухацької. Якщо наші діти не навчаться переживати зміст пісні, яка відображає дійсність, то пізніше вони навряд чи зможуть зрозуміти твори музичної спадщини і сучасності. Акцентуємо увагу саме на останньому вислові, не усвідомлений дитячий спів може в дорослому житті призвести до втрати інтересу до національної спадщини свого народу та нерозуміння витоків сучасної музики. Ось чому конче необхідним є усвідомлене виконання пісень молодшими школярами. М.Леонтович вважає цю засаду головним принципом в навчанні дітей співу.

Формуючи вокальну культуру дітей, слід опиратися на основний принцип, який відстоювали ще з XVII сторіччя провідні діячі та музиканти національної вокальної школи – М.Ділецький, М.Бортнянський, М.Лисенко, С.Людкевич, Ф.Колесса – збереження дзвінкості, сріблястості дитячого голосу під час занять вокалом з дітьми молодшого шкільного віку. М.Леонтович основним багатством дитячого голосу також вважав його сріблястість та дзвінкість [1, с. 131].

Музично-педагогічні принципи М.Леонтовича були підхоплені його учнями й спадкоємцями – вчителями співів, хоровими диригентами, а також композиторами і педаго-

гами П.Козицьким, О.Мінківським, М.Покровським, Г.Гриневичем, А.Лебединцем, Р.Скалецьким, І.Годзішевським та багатьма іншими. З ім'ям М.Леонтовича пов'язане становлення методики музичного виховання в школі як предмета в перші повоєнні роки. Практичний досвід учителя, педагогічна спадщина М.Леонтовича, його музична творчість для дітей залишаються й нині в арсеналі засобів естетичного виховання підростаючого покоління.

Отже, критично оцінюючи значення вокально-методичних положень, залишених М.Леонтовичем для сучасної вокальної педагогіки, варто відзначити, що вони здебільшого втратили новизну, хоча й зберегли свою актуальність. Адже вокальна наука і практика не стоять на місці.

Основні вокально-методичні принципи з музично-педагогічної спадщини М.Леонтовича, які формують основи вокальної культури у молодших школярів, ми можемо використовувати і в наш час, а саме:

- ставлення до народної пісні як найправдивішого за своєю художньою й етичною сутністю життєвого явища, зрозумілого і доступного для дитячого сприймання;
- усвідомлене виконання пісень;
- збереження високого дзвінкого дитячого звучання;
- визнання провідної ролі фольклору в музичній освіті школярів;
- прагнення до вільного володіння нотною грамотою та розвитку природного співочого інстинкту української нації;
- обов'язкове ознайомлення молодших школярів на початковому етапі вокального навчання з ритмічною стороною пісні – ритм-динаміка-мелодія, спів по нотах;
- системність та відповідність методики вокального виховання до віку дітей;
- початок побудови голосу в примарних тонах.

На сьогодні українську народну та класичну вокальну музику маємо розглядати не тільки як джерело емоційної насолоди, але і як засіб формування вокальної культури учнівської молоді.

Педагогічна й диригентська діяльність М.Леонтовича заклала міцні основи української музичної культури. Врахування наукового та педагогічного досвіду композитора при уважному його вивченні може стати вагомим підґрунтям під час створення методик навчання співу дітей на сучасному етапі.

Список використаних джерел

1. Гавриленко Л.М. Методичні засади навчання співу у працях вітчизняних педагогів-музикантів / Лариса Гавриленко // зб. наук. пр. – Кам'янець-Поділ. держ. ун-т; відп. ред. П.С. Каньоса. – Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М.І., 2006. – Вип. 9. – С. 131-133.
2. Леонтович Микола. Спогади. Листи. Матеріали / Микола Леонтович [упоряд. В.Ф. Іванов]. – К. : Муз. Україна, 1982. – 238 с.
3. Орфеев С.М. Леонтович і українська пісня / С.Д. Орфеев. – К. : Муз. Україна, 1981. – 76 с.
4. Цюряк І. Педагогічна і виконавська діяльність М.Леонтовича в контексті розвитку національної системи освіти [елек. ресурс]: стаття. – 32 кб. – Режим доступу : <http://www.studentam.net.ua>

In the article the main vocal and methodological principles of teaching children to sing, which was the start by N.Leontovich, and are used in the practice of modern school teachers, draws attention to the relevance and feasibility of applying these principles when working with students.

Key words: music education, vocal and methodological principles of N.Leontovich, teacher of singing, students.